

NAUKI O MEDIACH / MEDIA STUDIES

WIOLETA WRÓBEL

**PRASA OKRESU POWSTANIA WARSZAWSKIEGO.
„BIULETYN INFORMACYJNY”
I JEGO STRUKTURA GATUNKOWA****1. Wprowadzenie**

Polski konspiracyjny ruch wydawniczy był największy wśród krajów Europy objętych II wojną światową. Jego rozwój stał się koniecznością w związku z likwidacją przez Niemców polskich przedwojennych pism już na początku okupacji¹. W odróżnieniu od tajnej prasy ukazującej się podczas okupacji czasopisma powstania warszawskiego wydawane były jawnie, a zainteresowanie tego typu prasą wśród mieszkańców Warszawy ogromne². Choć 8 sierpnia 1944 r. uruchomiona została powstańcza radiostacja „Błyskawica”, a od 9 sierpnia działała rozgłośnia Polskiego Radia oraz funkcjonowały megafony uliczne, prasa była głównym źródłem informacji dla większości warszawiaków³. Prasa nie tylko informowała o tym, co się dzieje w stolicy, w kraju i poza nim, ale również stanowiła narzędzie walki z pojawiającymi się masowo treściami nieprawdziwymi⁴.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie charakteru polskiej prasy powstania warszawskiego na przykładzie „Biuletynu Informacyjnego”, który zapisał się jako najważniejsze czasopismo tego okresu⁵. Wspomniany periodyk ukazywał się w latach 1939–1945 i stanowił główny organ prasowy Armii Krajowej.

WIOLETA WRÓBEL, studentka dziennikarstwa i komunikacji społecznej UWM w Olsztynie; e-mail: wioleta_wrobel@interia.pl

¹ W. Władyka, *Prasa polska w czasie II wojny światowej*, w: *Dzieje prasy polskiej*, pod. red. J. Łojka, Warszawa 1988, s. 138; J. Jarowiecki, *Prasa w Polsce w latach 1939–1945*, w: *Prasa Polska w latach 1939–1945*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1980, s. 36.

² <[http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1992-t31-n2-s69-82/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1992-t31-n2-s69-82.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1992-t31-n2/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1992-t31-n2-s69-82/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1992-t31-n2-s69-82.pdf)>, dostęp: 20.11.2016. Bywało jednak i tak, że z obawy przed jeszcze większymi represjami w rejonach bezpośrednio zagrożonych atakami Niemców prasa była niechętnie przyjmowana przez cywili, zob. R. Bzinkowski, *Słowo walczącej Warszawy*, Warszawa 2002, s. 191.

³ R. Bzinkowski, *Słowo walczącej Warszawy*, s. 102–103.

⁴ Tamże, s. 191.

⁵ S. Maliszewski, *Fenomen „Biuletynu Informacyjnego” i jego ludzie*, w: *Prasa Powstania Warszawskiego*, pod red. T. Skoczka, Warszawa 2014, s. 114.

Początkowo „Biuletyn” wydawany był jako tygodnik, ale podczas powstania warszawskiego przekształcono go w dziennik. Poprzez pojęcie „prasa powstania warszawskiego” rozumie się czasopisma wydawane w Warszawie od 1 sierpnia do 5 października 1944 r. Mimo że powstanie upadło 3 października, za ostatni dzień ukazywania się powstańczej prasy uznaje się 5 października (dzień wydania ostatniego numeru pisma powstańczego „Rzeczpospolita Polska”)⁶.

W pierwszej części artykułu podane zostaną informacje na temat prasy powstania warszawskiego z niezbędnym ogólniejszym odniesieniem do prasy konspiracyjnej okresu II wojny światowej. Następnie zostaną przedstawione najważniejsze informacje na temat „Biuletynu Informacyjnego” i uwarunkowań funkcjonowania redakcji w czasie powstania warszawskiego. Kolejna, a jednocześnie najważniejsza część artykułu zawierać będzie wyniki analizy struktury gatunkowej publikacji, jakie ukazywały się w badanym periodyku w połączeniu z odniesieniem do treści publikacji. Analizie poddano 68 numerów pisma wydanych podczas powstania warszawskiego oraz cztery „Dodatki Nadzwyczajne”, które stanowiły dopełnienie treści „Biuletynu Informacyjnego”⁷.

2. Prasa powstania warszawskiego

Czasopisma podziemne wydawały liczne organizacje działające od 1939 do 1944 r. związane z polskim rządem na uchodźstwie w Londynie, a także z Polską Partią Robotniczą⁸. Dzięki periodykom informowano o sytuacji na froncie i wydarzeniach politycznych, ale przede wszystkim starano się wpływać na postawę narodu wobec okupanta i jego działań⁹.

Wydawanie tajnych periodyków odbywało się w większości w Warszawie (prawie 60% tytułów), na terenie Generalnego Gubernatorstwa i na terenach wcielonych do III Rzeszy (np. „Wolna Polska” i „Strażnica Bałtyku” w Gdańsku, „Głos Poznania”, „Trybuna Ludu” w Łodzi, „Jutrzenka” i „Trybuna Śląska” w Katowicach)¹⁰. Na ziemiach położonych na wschód od linii Bugu, które w 1939 r. zostały wcielone do ZSRR, prasa konspiracyjna pojawiła się dopiero w 1941 r. Łącznie na tamtym obszarze wydawano ponad 50 podziemnych czasopism. We Lwowie publikowany był np. „Komunikat”, „Nowiny Dnia” i „Lwowski Kurier”, natomiast „Biuletyn Agencji Informacyjnej WKD. Agin” oraz „Niepodległość” wychodziły w Wilnie¹¹.

Powstańcza prasa to odrębna i specyficzna grupa periodyków, z których jedne były kontynuacją prasy konspiracyjnej, a inne pojawiły się w związku

⁶ R. Bzinkowski, *Słowo walczącej Warszawy*, s. 8.

⁷ Autorka korzystała z materiałów prasowych zamieszczonych na stronie: <<http://mbc.cyfromemazowsze.pl/dlibra/publication?id=6932>>, dostęp: 12.10.2016.

⁸ W. Władyka, *Prasa polska...*, s. 138.

⁹ J. Jarowiecki, *Prasa w Polsce...*, s. 36–37.

¹⁰ W. Władyka, *Prasa polska...*, s. 138.

¹¹ Tamże.

z powstaniem¹². Dokładna liczba tytułów ukazujących się w tym czasie nie jest ustalona, ponieważ pojawia się tu wiele problemów metodologicznych. Badacze rozważają np., czy tytuł ukazujący się w jednej dzielnicy, a po pewnym czasie w drugiej, ale z innym składem redakcyjnym uznawać należy za ten sam tytuł czy już za inny. Ryszard Bzinkowski szacuje, iż podczas powstania warszawskiego ukazywało się 168 tytułów, z czego 39 stanowiło kontynuację wydawnictw konspiracyjnych ukazujących się przed sierpniem 1944 r., 98 to pisma powołane w dniach powstania, a 31 to tytuły powstałe podczas powstania, ale stanowiące kontynuację „pism ukazujących się wcześniej w innej dzielnicy, pod innym tytułem, przed połączeniem dwóch pism w jedno, czy wreszcie będących dodatkiem do ukazującego się tytułu”¹³.

Największym wydawcą czasopism powstańczych była Armia Krajowa, która publikowała 56 tytułów¹⁴. Centralnym pismem Komendy Głównej AK był „Biuletyn Informacyjny”. Do głównych wydawców można zaliczyć również Delegaturę Rządu RP na Kraj, której przewodnim pismem była „Rzeczpospolita”. Do ugrupowań, które były związane z rządem RP w Londynie i wydawały własne pisma, można zaliczyć cztery partie i stronnictwa polityczne: Polską Partię Socjalistyczną – WRN („Robotnik”), Stronnictwo Ludowe – Bataliony Chłopskie („Żywią i Bronią”), Stronnictwo Narodowe („Walka”) oraz Stronnictwo Pracy („Kurier Stołeczny”). Prasę wydawała również Polska Partia Robotnicza („Głos Warszawy”), a także Szare Szeregi – ZHP („Komunikat”)¹⁵.

Z wydawaniem prasy wiąże się dostępność drukarni i papieru. Podczas powstania czasopisma niekiedy przepisywano ręcznie bądź kopiowano przez kalkę na maszynie do pisania, jednak głównie drukowano je metodą powielania. Najwięcej drukarni znajdowało się w Śródmieściu (m.in. Drukarnia Polska, jedna z najlepiej wyposażonych drukarni powstańczych)¹⁶.

Poszczególne tytuły prasy powstania warszawskiego nie miały stałej objętości. Wpływała na to wspomniana już różnorodność technik drukarskich, szybkie zmniejszanie się zapasów materiałów, zmienność warunków pracy redakcji oraz straty ponoszone w czasie walk zarówno w ludziach, jak i sprzęcie. W sierpniu 1944 r. czasopisma wychodziły najczęściej w objętości 2–4 stron, a we wrześniu były to już 1–2 strony. Wyjątek stanowiły pisma okazjonalne, takie jak np. „Tygodnik Katolicki”, który ukazywał się w objętości 8 stron. Pod koniec walk powstańczych, w wyniku braku materiałów, pisma drukowano jednostronnie i przyklejano na murach. Format gazet również ulegał ciągłym zmianom¹⁷.

¹² R. Bzinkowski, *Słowo walczącej Warszawy*, s. 101.

¹³ Tamże, s. 105–106.

¹⁴ Tamże, s. 106.

¹⁵ <http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1992-t31-n2/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1992-t31-n2-s69-82/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1992-t31-n2-s69-82.pdf>, dostęp: 19.11.2016.

¹⁶ R. Bzinkowski, *Słowo walczącej Warszawy*, s. 149–155.

¹⁷ Np. „Armia Ludowa” wydawana na Starym Mieście ukazywała się w formatach: 30 x 21 cm i 30 x 22cm, w Śródmieściu Północ 29,5 x 21 cm i 33 x 22 cm, a w Śródmieściu Południe 35 x 22 cm oraz 34 x 25 cm – tamże, s. 157–158.

Prasa powstania warszawskiego kolportowana była nieodpłatnie (z wyjątkiem żoliborskich „Wiadomości Radiowych”)¹⁸. Zazwyczaj kolportażem zajmowały się kobiety i młodzi chłopcy, np. łączniczki oraz osoby działające w Poczcie Harcerskiej¹⁹. Kolportaż prasy powstańczej był zależny przede wszystkim od nakładu danego pisma. Jeśli nakład był niewielki (kilka czy kilkadziesiąt egzemplarzy), wówczas czytelnikom przekazywali go pracownicy redakcji. Skomplikowaną sytuację miały te redakcje, które chciały dotrzeć ze swoim przekazem do dzielnic odciętych od reszty miasta w wyniku walk powstańczych; prasę przenoszono na te tereny np. kanałami. Niecodzienną formą kolportażu stał się również zwyczaj publicznego czytania pism w różnych miejscach, m.in. w piwnicach czy schronach²⁰.

3. „Biuletyn Informacyjny”

„Biuletyn Informacyjny” to czasopismo konspiracyjne wydawane na terenie Warszawy przez cały okres okupacji (1939–1945). W historii zapisało się jako pierwsze i największe podziemne czasopismo okupowanej Europy. „Biuletyn” początkowo był organem prasowym Służby Zwycięstwu Polski, później Związku Walki Zbrojnej, a w końcu Armii Krajowej²¹. Redaktorem naczelnym pisma był znany później pedagog Aleksander Kamiński „Kamyk”²². Pierwszy numer „Biuletynu” ukazał się 5 listopada 1939 r. Z tygodnia na tydzień nakład pisma zwiększał się. Początkowo było to 90 egzemplarzy, później dochodziło do 150. Pierwszym miejscem powielania czasopisma stał się Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych. Osobami odpowiedzialnymi za ten proces byli Maria Parfimowicz (wychowawczyni Instytutu) oraz Mieczysław Weitzkorn (uczeń liceum, harcerz). Kolportaż był natomiast zadaniem Marii Olbromskiej „Wiktorii” (harcerki oraz nauczycielki Instytutu)²³. W 1940 r. „Biuletyn Informacyjny” stał się pismem Okręgu Warszawskiego ZWZ. Wzrosła potrzeba rozszerzenia kolportażu i zwiększenia nakładu, dlatego druk czasopisma umieszczono w Tajnych Wojskowych Zakładach Wydawniczych²⁴.

W jednym z wywiadów Maria Straszewska (ps. „Marysia”, „Anna”, „Emma”) dokonała charakterystyki periodyku: „Niezwykłość tego pisma polega na tym, że osoby, które je tworzyły, redagowały, kolportowały, pomagały w jego wydaniu i wspierały – były ludźmi zaprzyjaźnionymi z redaktorem naczelnym.

¹⁸ <http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1992-t31-n2/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1992-t31-n2-s69-82/Kwartalnik_Historii_Prasy_Polskiej-r1992-t31-n2-s69-82.pdf>, dostęp: 20.11.2016.

¹⁹ R. Bzinkowski, *Słowo walczącej Warszawy*, s. 188–190.

²⁰ Tamże, s. 185–186.

²¹ S. Maliszewski, *Fenomen „Biuletynu Informacyjnego”...*, s. 114.

²² Tamże, s. 115.

²³ M. Straszewska, „*Biuletyn Informacyjny*” 1939–1944, „Najnowsze Dzieje Polski: materiały i studia z okresu II wojny światowej” 11(1967), s. 129.

²⁴ S. Maliszewski, *Fenomen „Biuletynu Informacyjnego”...*, s. 115–117.

To jest niezwykle, socjopsychologiczny fenomen i źródło sukcesu tego pisma²⁵. Straszewska jako jedna z pierwszych dołączyła do zespołu Kamińskiego. Pełniła funkcję sekretarki, członka redakcji oraz łączniczki. Do grona pierwszych pracowników zaliczyć można również Stanisława Berezowskiego (ps. „Orcio”, „Zarzycki”), który kierował działem zagranicznym. Serwis radiowy, z którego korzystali dziennikarze czasopisma, przygotowywała Wiktoria Julia Goryńska (ps. „Leti”), przed wojną wiceprezes Związku Polskich Artystów Grafików. Kazimierz Wagner (ps. „Kazimierz”) ekonomista, który przed wojną był dziennikarzem „Gazety Polskiej”, kierował działem wiadomości z kraju. Dobrze zorganizowane grono informatorów, tzw. zbieraczy wiadomości ze stolicy, stworzyła na polecenie Kamińskiego Maria Straszewska, która wspólnie z Ryszardem Zarzyckim (ps. „Ryszard”) poprzez pozyskiwane meldunki tworzyła cotygodniowe noty dla „Biuletynu”. Zarzycki redagował również dział zagraniczny. Informacje zdobywał czytając prasę niemiecką oraz wykorzystując serwisy z nasłuchów radiowych²⁶.

Okupacja stolicy wymuszała częste zmiany siedziby redakcji „Biuletynu”. Pierwszym lokalem było mieszkanie Zofii Kossak-Szczuckiej – pisarki, współtwórczyni Rady Pomocy Żydom „Żegota”, przy ul. Idźkowskiego na Czerniakowie. Późniejsze miejsca to m.in. pracownia przy ul. Myśliwieckiej, której użyczyla redakcji rzeźbiarka Zofia Trzcńska-Kamińska oraz mieszkanie harcerki Urszuli Głowackiej przy ul. Wilczej. Lokalem zapasowym, który funkcjonował przez cały okres okupacji, było mieszkanie siostr Jasieńskich przy ul. Piernackiego. Powstał również punkt pośredniczący w łączności z redakcją, służący do przekazywania materiałów, w mieszkaniu Apolonii Bocianówny (ps. „Pola”)²⁷.

Na skutek porozumienia zawartego w maju 1940 r. pomiędzy ZWZ a Stronictwem Ludowym („Roch”) powstały wspólne drukarnie. Ich lokalizacja również ulegała ciągłej zmianie. Pierwszą zorganizowano przy ul. Szopena 1, tam 7 lipca 1940 r. przygotowano pierwszy drukowany numer „Biuletynu”. Później były to lokale m.in. przy ul. Dobrej 18 i Książęcej 11²⁸. W 1941 r. zerwano porozumienie i przejęto od ludowców „Rocha” drukarnię przy ul. Dobrej 34 (W-3, „Trójka”). Następną siedzibą była lepiej wyposażona drukarnia (W-4) przy ul. Wawelskiej. Podczas okupacji tylko raz doszło do siedmiodniowej przerwy w druku „Biuletynu”. Stało się tak, kiedy 1 czerwca 1944 r. „Czwórka” została wykryta przez Niemców. Decyzją redakcji druk powrócił do „Trójki”²⁹.

Pismo zaczęto rozprowadzać po kraju w sposób centralnie zorganizowany. Utworzono specjalny zespół kolporterów, tzw. Dromaderek, któremu przewodniczyła Wanda Kraszewska-Ancerewiczowa „Lena” – przedwojenna instruktorka ZHP³⁰. W numerze z 12 grudnia 1940 r. zamieszczono instrukcję mówiącą o selektywnym doborze kolporterów, ale również odbiorców: „Dobór czytelnika. Nie wszyscy mogą, a nawet nie wszyscy powinni otrzymywać »Biuletyn«.

²⁵ S. Maliszewski, „Emma”. Wywiad rzeka z Marią Straszewską, Warszawa 2011, s. 54.

²⁶ M. Straszewska, „Biuletyn Informacyjny”..., s. 130–131.

²⁷ S. Maliszewski, Fenomen „Biuletynu Informacyjnego”..., s. 120–121.

²⁸ M. Straszewska, „Biuletyn Informacyjny”..., s. 132–133.

²⁹ S. Maliszewski, Fenomen „Biuletynu Informacyjnego”..., s. 123–124.

³⁰ Tamże, s. 125.

Wystarczy, jeśli na kilkanaście osób często ze sobą przebywających – ktoś jeden otrzyma egzemplarz pisma. Należy starannie dobierać odbiorców pojedynczych numerów »Biuletynu«. Muszą to być ludzie dobrze znani i pewni; głupotą i zbrodnią jest rozdawanie »Biuletynu« na prawo i lewo, komu trafi»³¹.

W 1941 r. Zygmunt Hempel „Łukasz” przekazał funkcję szefa Biura Informacji i Propagandy Komendy Okręgu Warszawa Miasto („Filharmonia”) Aleksandrowi Kamińskiemu „Faktorowi”. Od tego momentu rozpoczął się nowy okres w dziejach „Biuletynu Informacyjnego” – z pisma okręgowego stał się centralnym organem prasowym Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej ZWZ³². Stale wzrastał nakład pisma. Według historyka Marka Ney-Krwawicza: „Pod koniec 1941 r. wynosił 19 tys. egzemplarzy, na początku 1942 – 24 tys., na początku 1943 – 25 tys., od połowy 1943 i w 1944 – 42 do 43 tys. egzemplarzy”³³. Wysoki nakład pisma powodował, że praca kolporterek stała się jeszcze bardziej niebezpieczna. W związku z tym kolporterki były pilnowane przez tzw. czujki – harcerzy Szarych Szeregów³⁴.

Najtrudniejszy moment dla redakcji „Biuletynu” wiązał się z dekonspiracją, która miała miejsce 3 listopada 1942 r. Aresztowano wówczas ponad 30 osób, z których większość trafiła później do Auschwitz. Cel Niemców, czyli schwytanie Kamińskiego i Straszewskiej, nie został osiągnięty, ponieważ zbiegiem okoliczności w mieszkaniu nie było ani „Każmierczaka”, ani „Anny”. Zostali oni jednak zdekonspirowani i byli ciągle poszukiwani przez Gestapo. Zmienili zatem pseudonimy: „Każmierczak” na „Hubert”, a „Anna” na „Emmę”. Straszewska musiała również zmienić swój wygląd, ponieważ Gestapo było w posiadaniu jej fotografii. Ze względów bezpieczeństwa zmieniono również kryptonim „Filharmonia” na „Fabryka”³⁵.

1 sierpnia 1944 r. „Biuletyn” w ogromnym nakładzie 100 tys. egzemplarzy nie zawierał jeszcze treści dotyczących powstania. Tego samego dnia przed godz. 17 członkowie redakcji zebraли się przy ul. Chmielnej 19 w mieszkaniu siostr Pauliny i Wandy Chutkowskich. Następnie łączniczka Wanda Traczyk „Pączek” zaprowadziła ich do drukarni przy ul. Szpitalnej 12. Tam doszło do pierwszego podczas okupacji spotkania redakcji „Biuletynu” i zespołu drukarni. Zebrani założyli biało-czerwone opaski i zabrali się do pracy³⁶. Pierwszy powstańczy numer periodyku ukazał się 2 sierpnia. Od tego dnia „Biuletyn Informacyjny” wychodził codziennie aż do końca powstania. Drugiego dnia walk wydano również dwa „Dodatki Nadzwyczajne” (nr 36 i 37), następny dodatek (nr 39) opublikowano 3 sierpnia, a kolejny 4 sierpnia (nr 41)³⁷. Redakcją czasopisma podczas powstania nadal kierował Aleksander Kamiński „Hubert”. Jego zastępcą został Bolesław

³¹ M. Straszewska, „Biuletyn Informacyjny”..., s. 135.

³² Tamże, s. 136–137.

³³ Z. A. Derwiński, *Stanowisko „Biuletynu Informacyjnego” i „Rzeczypospolitej Polskiej” wobec idei walki zbrojnej z okupantem (1940–1944)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 23(1984), nr 1, s. 33.

³⁴ M. Straszewska, „Biuletyn Informacyjny”..., s. 151.

³⁵ Tamże, s. 137–138.

³⁶ S. Maliszewski, *Fenomen „Biuletynu Informacyjnego”...*, s. 127.

³⁷ Tamże.

Srocki „Bolesław”, przed wojną poseł na Sejm. W „Biuletynie” zajmował się również polityką, ale przede wszystkim był osobą, która ostatnia czytała pismo i wysyłała do drukarni. Za wiadomości dotyczące powstania odpowiadał Antoni Szymanowski „Brun”, natomiast Eugeniusz Szrojt „Benedykt” adiustował część zagraniczną. Za sekretariat i łączność odpowiadały Maria Straszewska „Emma” i Zofia Wiśniewska „Marta”³⁸.

W wyniku toczących się walk powstańczych siedziby redakcji i drukarni ulegały ciągłym zmianom. Pierwszą wspólną kwaterą była drukarnia przy ul. Szpitalnej 12 na terenie Śródmieścia Północ, kierowana przez Michała Wojewódzkiego „Andrzeja”. Była wyposażona w linotypy na gaz (kiedy gaz się skończył, skład na linotypach elektrycznych przeniesiono do placówki nr 3 w Domu Technika przy ul. Czackiego), przeniesiono także maszynę rotacyjną i płaską z automatem³⁹. Kiedy 4 września drukarnia została zbombardowana, redakcja przeniosła się do podziemi kamienicy przy ul. Pierackiego 17, a następnie do Gimnazjum im. Zamoyskiego przy ul. Smolnej 30. Periodyk drukowany był w małej drukarni „Dźwignia” przy ul. Widok 22. 6 września padło Powiśle. Zgodnie z rozkazem redakcja przedostała się przekopem przez Aleje Jerozolimskie do Śródmieścia Południe (gmach firmy Ericsson w Al. Ujazdowskich 47)⁴⁰. Do końca powstania pismo składano i drukowano w drukarni „Lech” Aleksandra Niedolistka przy ul. Koszykowej 33⁴¹.

W czasie trwania powstania zmieniał się format pisma i to aż czterokrotnie. Do 10 sierpnia były to cztery trzyszpaltowe strony (24 x 32 cm), od 11 sierpnia – dwie strony o pięciu szpaltach w formacie 31 x 46 cm i nakładzie 10 tys. egz.⁴² Od 5 do 7 września „Biuletyn Informacyjny” drukowany był jednostronnie, w zmniejszonym formacie i nakładzie, do 4 października – jako wydłużona dwustronicowa kartka, w układzie dwuszpaltowym, drukowana na grubszym papierze⁴³.

Kolportażem pisma podczas powstania zajmowały się te same kobiety, które wykonywały to zajęcie wcześniej. Dołączyły do nich kolporterki z I Zespołu Warszawskiego Dromaderek oraz łączniczki konspiracyjne i wolontariuszki. Bywało, że kolporterki musiały przedostawać się kanałami bądź docierać do wysuniętych placówek frontowych. Między 3 sierpnia a 7 września zginęło 12 kolporterek, a 12 zostało rannych⁴⁴.

Czasopismo cieszyło się zaufaniem czytelników. Do redakcji zgłaszali się ludzie, którzy prosili o przydział do wojska, a także osoby poszukujące bliskich. Od 11 sierpnia prowadzono w „Biuletynie” szpaltę *Poszukiwania zaginionych* (dziennie otrzymywano ok. tysiąca próśb przy możliwości druku ok. 150 anonów w jednym numerze)⁴⁵.

³⁸ Tamże, s. 128.

³⁹ M. Straszewska, „Biuletyn Informacyjny”..., s. 155–156.

⁴⁰ Tamże, s. 162.

⁴¹ Tamże, s. 131.

⁴² Tamże, s. 153–156.

⁴³ S. Maliszewski, *Fenomen „Biuletynu Informacyjnego”...*, s. 132–133.

⁴⁴ M. Straszewska, „Biuletyn Informacyjny”..., s. 159–160.

⁴⁵ Tamże, s. 155.

Po klęsce powstania pismo ukazywało się nieregularnie. Miejscem wydawania był Kraków, a tworzeniem „Biuletynu” do momentu zawieszenia pisma (łączyło się to z rozwiązaniem AK) zajmował się inny zespół redakcyjny: Kazimierz Kumaniecki „Kozakiewicz” jako redaktor naczelny, Władysław Bartoszewski „Teofil”, „Michał” i Bolesław Srocki. Pierwszy „krakowski” numer czasopisma ukazał się 10 grudnia 1944 r. i nawiązywał wyglądem do egzemplarzy przedpowstaniowych. Wydano tylko sześć numerów; w ostatnim z 19 stycznia 1945 r. podano rozkaz gen. Leopolda Okulickiego „Niedźwiadka” dotyczący rozwiązania AK oraz słowo od redakcji: „Ostatnie wydanie »Biuletynu Informacyjnego«! Pismo nasze 317-tym kolejnym numerem kończy swą działalność. Staraliśmy się przez ten okres przeszło pięciu lat dać czytelnikom rzetelną informację, istotną pomoc i uczciwe naświetlenie zdarzeń. Nie uprawialiśmy propagandy. Pisaliśmy zawsze prawdę [...]”⁴⁶.

4. „Biuletyn Informacyjny” – struktura gatunkowa

Wykres 1 przedstawia strukturę gatunkową materiałów prasowych dotyczących powstania warszawskiego, które zostały opublikowane na łamach „Biuletynu Informacyjnego”. Przeważały komunikaty skierowane zarówno do cywili, jak i do żołnierzy. Były to treści o charakterze typowo informacyjnym, np. o działalności poczty polowej, z której mogli korzystać wszyscy mieszkańcy stolicy bądź o nadawaniu Polskiego Radia.

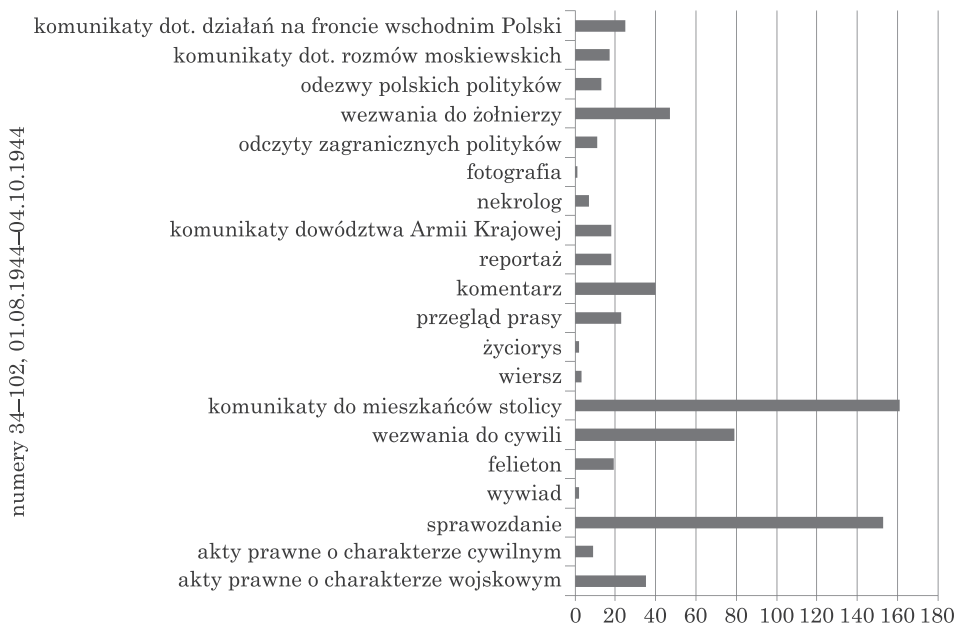
Wykres 1 wskazuje na dużą liczbę publikowanych sprawozdań. Zawierały one doniesienia z warszawskiego frontu, tak istotne wówczas dla czytelników. W „Biuletynie” pojawiły się wezwania skierowane do cywili i żołnierzy. Publikowano patriotyczne wiersze, reportaże, przeglądy prasy. Drukowano także nekrologi osób, które wykazały się bohaterstwem w walkach o stolicę. Należy podkreślić, iż czasopismo było miejscem publikacji rozkazów dowództwa, odezwo polityków oraz komentarzy redaktorów „Biuletynu”.

Wykres 2 przedstawia strukturę gatunkową materiałów prasowych dotyczących powstania warszawskiego, które zostały opublikowane na łamach „Dodatku Nadzwyczajnego” do „Biuletynu Informacyjnego”. Tu ukazało się najwięcej sprawozdań zawierających relacje z walk w pierwszych dniach powstania. Istotne były wówczas komunikaty podające położenie wojsk rosyjskich oraz początkowe etapy rozmów premiera Stanisława Mikołajczyka w Moskwie. Pierwsze dni powstania stały się okazją do podania rozkazów dowództwa Armii Krajowej w sprawie walki z wrogiem. Przedstawiony wykres wskazuje ponadto cel ukazywania się dodatków, tzn. informowanie czytelnika o sytuacji w stolicy przy zachowaniu aktualności przekazywanych treści.

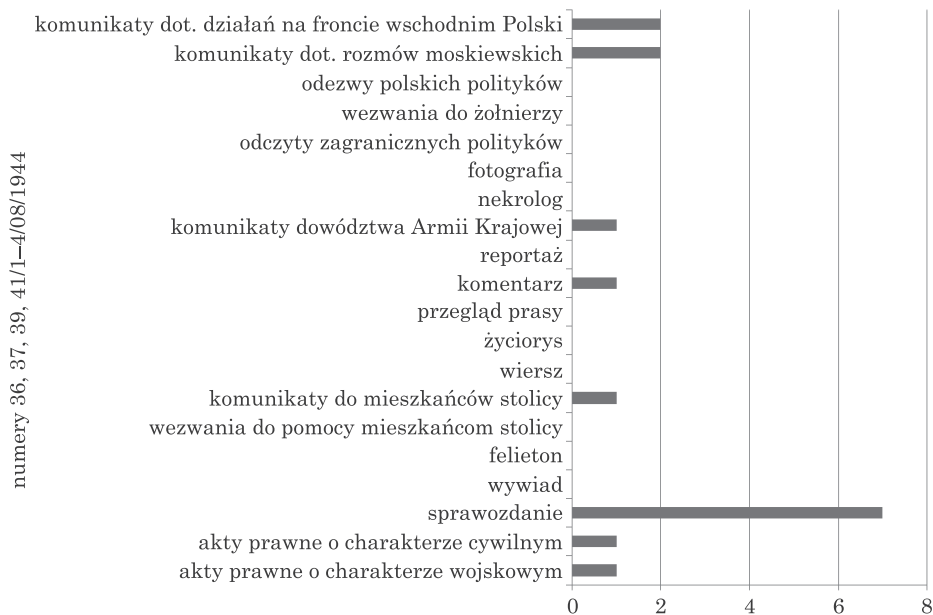
---

⁴⁶ S. Maliszewski, *Fenomen „Biuletynu Informacyjnego”...*, s. 134.

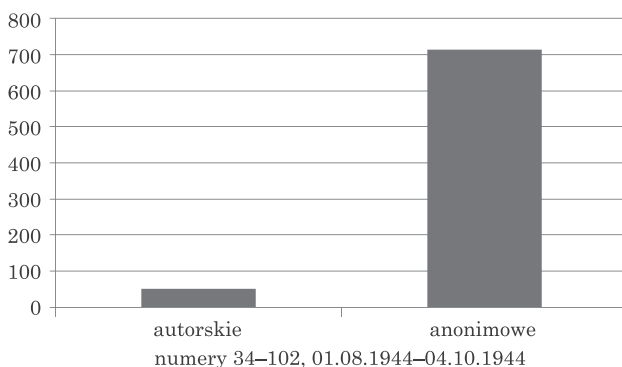

Wykres 1. Struktura gatunkowa materiałów prasowych dotyczących powstania warszawskiego
Źródło: Opracowanie własne.

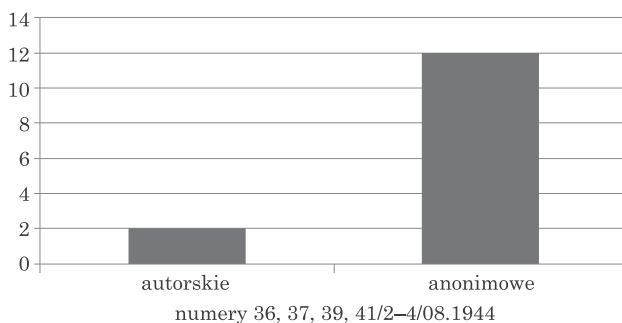

Wykres 2. Struktura gatunkowa materiałów prasowych dotyczących powstania warszawskiego – „Dodatek Nadzwyczajny”
Źródło: Opracowanie własne

Wykresy 3 i 4 wskazują liczbę tekstów podpisanych i anonimowych na temat powstania. Widoczna jest duża przewaga informacji niemających podpisu autora. Pomimo jawności „Biuletynu Informacyjnego” w okresie powstania, redaktorzy chcieli zachować anonimowość. Informacje na temat autorów piszących dla „Biuletynu Informacyjnego” można odnaleźć w publikacji Marii Straszewskiej „*Biuletyn Informacyjny*” 1939–1944. Ona sama wraz z Aleksandrem Kamińskim pisała artykuły wstępne i komentarze. Bolesław Srocki „Bolesław” był zastępcą redaktora naczelnego i udzielał pomocy członkom redakcji. Antoni Szymanowski „Brun” redagował informacje o wydarzeniach w stolicy⁴⁷. W skład redakcji wchodził również: Modest Dobrzyński „Paweł” (redaktor techniczny), Eugeniusz Szrojt „Benedykt” (redaktor wiadomości zagranicznych)⁴⁸, Halina Auderska „Nowicka”, Zbigniew Jasiński „Jaś”, Stanisław Sachnowski „Zygmunt”, „Stef”, „Szary”, „Rudy” oraz prasowi sprawozdawcy wojenni zajmujący się pisaniem reportaży⁴⁹. Wykres 5 zawiera wykaz uwzględniający liczbę publikacji poszczególnych autorów.

Wykres 3. Autorstwo materiałów prasowych – „Biuletyn Informacyjny”
Źródło: Opracowanie własne.

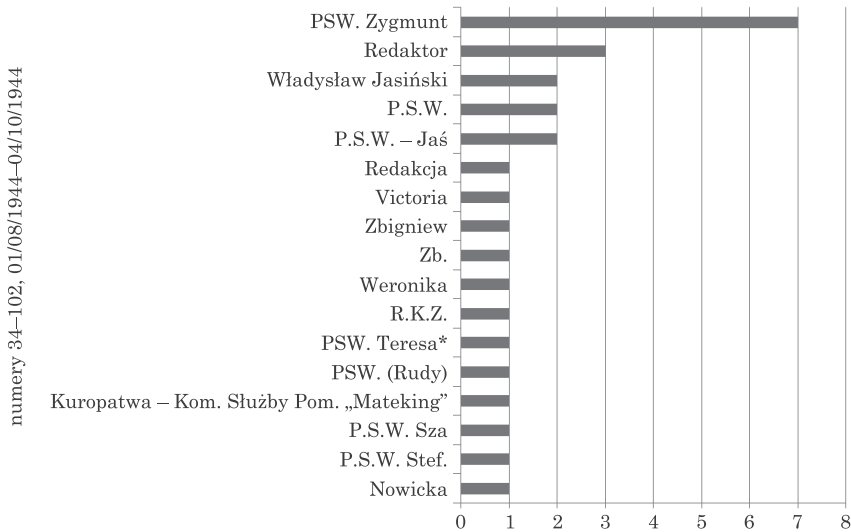

Wykres 4. Autorstwo materiałów prasowych – „Dodatek Nadzwyczajny”
Źródło: Opracowanie własne.

⁴⁷ M. Straszewska, „*Biuletyn Informacyjny*”..., s. 155.

⁴⁸ Tamże, s. 152.

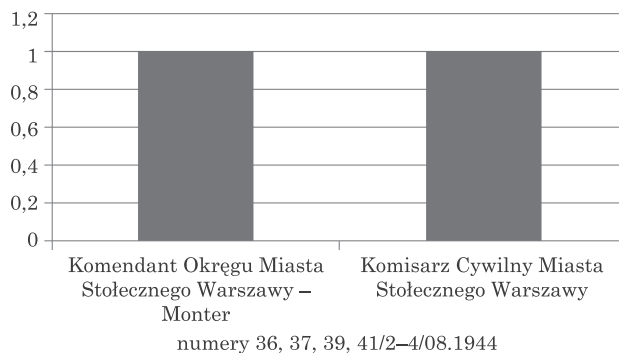
⁴⁹ Tamże, s. 156.

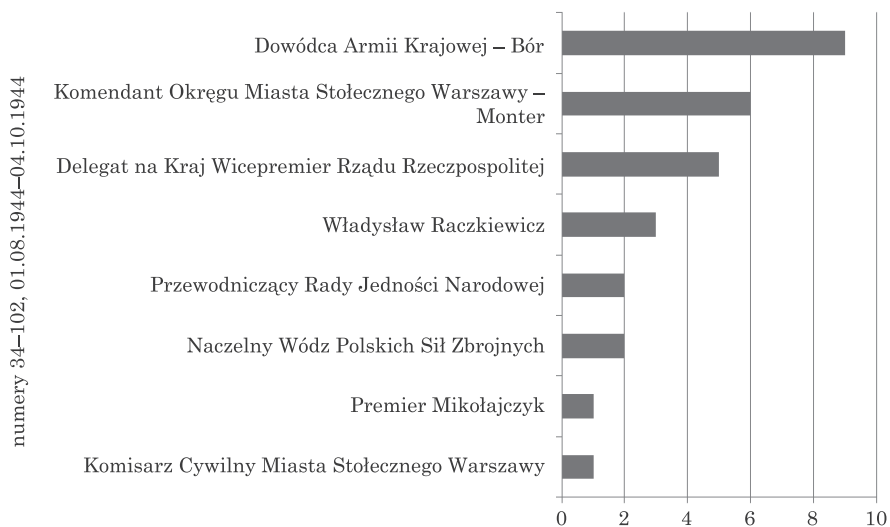
*PSW Teresa – w tym przypadku wyniknęły trudności z poprawnym odczytaniem imienia autorki ze względu na zły stan zachowania czasopisma. „PSW Teresa” stanowi zatem przypuszczenie autorki niniejszego artykułu.

Wykres 5. Autorzy „Biuletynu Informacyjnego”
Źródło: Opracowanie własne.

Wykresy 6 i 7 przedstawiają listę osób cytowanych w „Biuletynie Informacyjnym” i w „Dodatku Nadzwyczajnym” (zachowano oryginalną pisownię). Zatem najczęściej cytowano gen. Tadeusza Komorowskiego ps. „Bór” – dowódcę Armii Krajowej, gen. Antoniego Chruściela ps. „Monter” – komendanta Okręgu Warszawa oraz Jana Stanisława Jankowskiego – Delegata Rządu na Kraj. Przytaczano również wypowiedzi: Władysława Raczkiewicza – prezydenta RP, Kazimierza Pużaka – przewodniczącego Rady Jedności Narodowej, gen. Kazimierza Sosnkowskiego – Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych, Stanisława Mikołajczyka – premiera RP oraz Marcelgo Porowskiego – Komisarza Cywilnego Miasta Stołecznego Warszawy.

Wykres 6. Osoby cytowane – „Dodatek Nadzwyczajny”
Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 7. Osoby cytowane – „Biuletyn Informacyjny”

Źródło: Opracowanie własne.

Umieszczanie w „Biuletynie Informacyjnym” wypowiedzi wymienionych osób miało na celu uwiarygodnienie przekazów. Czasopismo stanowiło narzędzie komunikacji polskiego rządu na uchodźstwie oraz władz przebywających w Warszawie z mieszkańcami stolicy.

5. Zakończenie

Czasopismo „Biuletyn Informacyjny” ukazywało się w ciągu pięciu lat okupacji i w tym czasie tylko raz doszło do tygodniowej przerwy w druku. Pismo ukazywało się pomimo bombardowania miasta, braku papieru, śmierci wielu członków redakcji. Najtrudniejszym momentem była dekonspiracja, kiedy Gestapo aresztowało ponad 30 osób, z których większość trafiła do Auschwitz⁵⁰. Czytelnicy ufali redakcji, widząc w czasopiśmie nie tylko źródło informacji, ale i formę pomocy podczas poszukiwań bliskich⁵¹. Treści podawano w różnych formach gatunkowych, korespondujących z charakterem przekazywanych treści. Publikowane były m.in. rozkazy dowództwa, prawa i obowiązki cywili, odezwy skierowane do powstańców. Gatunek stanowił narzędzie mające ułatwić skuteczne przekazywanie niezbędnych treści, obciążonych przecież silnym ładunkiem emocjonalnym. Struktura gatunkowa czyniła z omawianego pisma przewodnik ułatwiający przetrwanie w okresie powstania warszawskiego, a analizowane publikacje stanowią świadectwo ówczesnej sytuacji i tworzą obraz powstania widziany oczyma redakcji „Biuletynu Informacyjnego”.

⁵⁰ M. Straszewska, „Biuletyn Informacyjny”..., s. 137–138.

⁵¹ Tamże, s. 155.

**PRESS IN THE PERIOD OF THE WARSAW UPRISING.
„BIULETYN INFORMACYJNY” AND IT’S GENRE STRUCTURE**

SUMMARY

The presented paper concerns press in the period of the Warsaw Uprising, especially “Biuletyn Informacyjny”. Polish underground editing movement was the greatest amongst European countries covered by the World War II. Differently than underground press published during occupancy, press of the Warsaw Uprising is considered as open. The purpose of this paper is to present press of the Warsaw Uprising on the example of the “Biuletyn Informacyjny” (1939–1945). The author analyzed 68 numbers of the newspaper edited during the Warsaw Uprising to show the genre structure of the “Biuletyn Informacyjny” on the background of the Warsaw Uprising press, with the reference to underground press of the period of World War II.

KEY WORDS: press, „Biuletyn Informacyjny”, Warsaw Uprising, World War II

